

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE, LXI. ÉVF., 2014. ÁPRILIS (452–485. o.)

PALÁNKAI TIBOR–MIKLÓS GÁBOR

Magyarország integrációs profilja

Az európai integráció negyedszázados és a magyar EU-tagság tízéves mérlege

A szerzők Magyarország európai integrációjának főbb jellemzőit kívánják felmérni. Elsősorban a reálintegráció feltérképezésére vállalkoznak – a folyamatok mennyiségi mérésére s ezen keresztül minőségi jellemzőinek pontosítására. A mérésre saját módszert fejlesztettek ki: elemezik a kereskedelmi és tőkekapcsolatok intenzitását, a gazdasági szerkezet átalakulását, a teljesítményi és függőségi viszonyokat, valamint a felzárkózást (a reálkonvergenciát). Emellett bemutatják az integráció fontos intézményi jellemzőit is.*

Journal of Economic Literature (JEL) kód: F02, F1, F2, F6.

Integrációs profilok – komplex megközelítésben

Az utóbbi években a világgazdasági folyamatok, a globális és regionális integrációk feltérképezésére és mérésére nagyszámú kísérlet történt. A globális integráció mérésére irányuló kísérletek közül mindenekelőtt a mintegy fél tucat globalizációs indexet emelhetjük ki. Ezek az integrációt mint folyamatot vagy állapotot (integráltság) elemzik.¹

Több elemzés készült a regionális integrációk összehasonlítására, sőt új tudományágként megjelent a regionális integrációk összehasonlító kutatása (*Comparative Re-*

* A tanulmány a TÁMOP4.2.1B-09/1KMR-2010-2010-005 projekt támogatásával készült. Téma-szám: 8519.

¹ Az első ilyen vállalkozások közé tartozik az A. T. Kearney tanácsadó cégnek a Foreign Policy folyóirat által 2001 óta publikált globalizációs indexe. Az egyik leginkább idézett a KOF (*Konjunkturforschungsstelle*) svájci gazdaságkutató intézet, az ETH Zürich globalizációs indexe. Az index a globális integráció folyamatait 2002-től 1970-ig visszamenően kíséri nyomon. Megemlíthetjük még a Maastricht Globalizációs Indexet (MGI), amelyet 2006-ban fejlesztettek ki (s tartalmában nagyon hasonlít a KOF-indexhez), vagy az Ernst & Young globalizációs indexét, amely 60 gazdaság 20 különböző mutatóját elemzi. Sajátos megközelítésben vállalkoznak a globalizáció mérésére a globális összekapcsoltsági indexek (*connectedness indices*). Az UNIDO [2011] novemberében tette közzé a Hálózatok a prosperitásért című (*Networks for Prosperity*) jelentését, amely az államok közötti hálózatosodás mérésére dolgozta ki az úgynevezett összekapcsoltsági indexét.

gional Integration Studies). Magyarország integrációs helyzetét és fejlődésének sajátosságait az integrációs profil módszerével kísérleljük meg leírni.²

Az integrációs profil megrajzolásához különböző mutatókat alkalmazunk, amelyek legtöbbször az integráció más mérési kísérleteiben is megjelenik. Csak a gazdasági dimenziókra koncentrálunk, a többitől – az intézményi jellemzők kivételével – nagyrészt eltekintünk. Az integrációs profil számos irányban terjeszti ki a hagyományos elemzést. Nem egyszerűen a kapcsolatokat, azok intenzitását méri fel, hanem figyelembe kiterjed a szerkezeti, teljesítményi, függőségi, kiegyensúlyozottsági és felzárkózási jellemzőkre is. A vizsgálat ily módon igyekszik a mennyiségi jellemzőkön túl az integrációs folyamatok minőségére és – közvetetten – a hatékonyságára is utalni.

A globalizációs és más indexekkel ellentétben nem törekszünk rangsorok kialakítására, ami azt jelenti, hogy nincs szükség az egyes paraméterek aggregálására. Ezzel a képet inkább kitérítjük, hiszen az átlagolásokkal lényeges különbségek egyszerűen eltűnnek. Az indexeket a súlyozás tovább torzíthatja, hiszen a súlyok megváltoztatásával a sorrendek akár drasztikusan átrendeződhetnek. Ez csökkentené az elemzésünk értékét s főként gazdaságpolitikai felhasználhatóságát.

A rangsorolástól való tartózkodás nem jelenti, hogy ne törekednénk a teljesítmények számszerűsítésére, minősítésére és osztályozására. Ezek alapján az országokat megpróbáljuk különféle csoportokba (klaszterekbe, „dobozokba”) sorolni. A dobozokon belül azonban már többnyire eltekintünk a rangsorolástól.

Az integrációs profillal egy kép megrajzolására teszünk kísérletet, amely számos mozaikból áll össze. A kép többdimenziós, de domináns eleme a *reálintegrációs folyamat* és az *integráltság* állása, az *integrációs intézményrendszerbe való beépültség*, a *szabályozási folyamatokban és struktúrákban való részvétel*, valamint ezek hatékonyságának és minőségének a mérése. A profil nem lenne teljes az integrációs folyamatokban való részvétel sikerességének elemzése nélkül, ami feltételezi az *előnyök és a hátrányok egybevetését* is. Erre azonban többnyire csak utalásszerűen vállalkozunk.

Az elemzés főbb paramétereit a következőkben foglalhatjuk össze.

1. Reálgazdasági integráció, integráltság:

- a kereskedelmi integráció intenzitása,
- a kereskedelmi integráció szerkezeti jellemzői,
- intraszektorális kereskedelem, az értékláncban elfoglalt hely,
- az integrációs kapcsolatok relációs szerkezete (szubregionális összekapcsoltság és koncentráció),
- tőkeáramlási, állományi, intenzitási és szerkezeti jellemzők,
- munkaerő-áramlási, állományi, intenzitási és szerkezeti jellemzők,
- a pénzügyi integráció állása és jellemzői,
- vállalati transznacionalizációs folyamatok.

2. Intézményi és szabályozási integráció:

- részvétel és beépültség a globális intézményi struktúrákba, valamint a szabályozási folyamatokba,

² Az integrációs profil új kísérlet az integráció mérésére, amelyet több tanulmányunkban fejtettünk ki (*Palánkai* [2010b], [2011], [2013], [2014]).

– megfelelés az EU intézményi és gazdaságpolitikai követelményeinek.

3. Komparatív teljesítmények:

- a versenyképesség alakulása és jellemzői,
- külgazdasági teljesítmény, egyensúlyi viszonyok, az integráció kiegyensúlyozottsága (külkereskedelmi mérlegek, tőkebefektetési mérleg, tőkeexport és -import viszonya),
- a makroteljesítmények alakulása,
- a pénzügyi integráció sikeressége (nyereségek és veszteségek),
- a társadalmi-gazdasági fejlődés legfontosabb jellemzői (főként a lisszaboni teljesítménytábla alapján).

4. Konvergencia és divergencia:

- fejlettségi és szerkezeti konvergencia,
- kölcsönös függés, a függőségi viszonyok struktúrája,
- társadalmi és regionális különbségek, polarizáció,
- centrum–periféria-problémák.

A szubregionális sajátosságai alapján az Európai Unió tagállamai nem tekinthetők homogén, monolitikus csoportnak. Mindenképpen indokolt a régi (EU–15) és az új tagok külön kezelése, amelyeket sajátosságai alapján tovább kell differenciálni. Különböző teljesítmény- és kapcsolódási paraméterek alapján az EU–15 különböző – több szempontból is egymást átfedő – csoportjait különböztethetjük meg.

Beszélhetünk egyrészt *Észak- és Nyugat-Európáról* (Ausztria, Belgium, Egyesült Királyság, Hollandia, Írország, Luxemburg és Németország); másrészt *Dél- és Nyugat-Európáról* (Franciaország és Olaszország), az Egyesült Királyság bizonyos paraméterek alapján mind a két régióhoz sorolható (e két csoport alkotja az EU magországait); harmadrészt *Észak-Európáról* vagy – kissé kibővítve a fogalmat – a skandináv EU-ról, amelyhez Dánia, Finnország és Svédország tartozik. A három országcsoporthoz együtt tekinthető az *Európai Unió centrumának*.

A régi tagállamok között külön csoportot képvisel Dél-Európa. A *déli EU-hoz* Görögországot, Portugáliát és Spanyolországot soroljuk, de ide vehető a két új dél-európai tagország is: Ciprus és Málta.

Az integrációs és a teljesítményi-paraméterek alapján az új tagállamokat – leszámítva az előbb említett két dél-európai államot – négy csoportba sorolhatjuk. Jól szétválík *Kelet-Közép-Európa* (Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia), valamint a *Kelet-Balkán* (Románia, Bulgária). Az utóbbi két ország a „kelet-közép-európai” státusúak közé sorolja ugyan magát, de az eltérő történelmi és kulturális hagyományok miatt, valamint az elmúlt évtizedek átalakulási és integrációs teljesítménye alapján a megkülönböztetés mindenképpen indokolt. Kulturális és történelmi kapcsolódásai alapján a legújabb tag. Horvátország Kelet-Közép-Európa része, ugyanakkor fejlettsége és átalakulási teljesítménye alapján az öt másik országtól lényegesen eltér. Ugyancsak az eltérő sajátosságok alapján szükséges a *Baltikumról* (Észtország, Lettország, Litvánia) külön beszélni. Elemzésünk során az egyes csoportokon belül nem rangsorolunk, viszont a szubregionális csoportok önmagukban klaszterekként kezelhetők.

Az országok csoportosításával és az elemzés során utalunk az Európai Unió belüli centrum–periféria-viszony problémájára, és kitérünk a viszony átrendeződésére és jellegének megváltozására. Cikkünkben nem végezzük el valamennyi dimenzió elemzését. Kísérletet teszünk a reálintegráció előrehaladásának bemutatására, de csak röviden érintjük az intézményi integrációt, valamint a teljesítmények néhány jellemzőjét. Az elemzésben a válság előtti időkhöz (2008–2009-ig) megyünk el. Részben erre állnak rendelkezésre érdemi összehasonlító adatok, részben a válság az integrációs folyamatokat oly annyira érintette (megzavarta), hogy ezek értékelésére kevés az azóta rendelkezésre álló egy-két év adata. Az integrációs teljesítmények számbavételekor viszont lehetőleg elmegyünk napjainkig.

Reálintegrációs profilok (empirikus elemzés)

A kereskedelmi integráció intenzitása globálisan és az EU-ban

A kereskedelem intenzitását mint folyamatot és állapotot elemezzük. Az integráció állását (az integráltságot) több mutatóval mérhetjük.

1. *A kereskedelmi integrációs folyamatok intenzitásának* legáltalánosabb mutatója az *export és az import GDP-hez való aránya*. Ezt kiszámíthatjuk a teljes, valamint az integrációs csoporton belül kereskedelemre. Egy-egy évre az adatok az integráltság fokát jelzik, az idősoros értékek pedig az integrációs folyamat dinamikáját.

A külkereskedelem GDP-hez mért aránya kifejezheti a kereskedelmi kapcsolatok intenzitását; az ország szerkezeti nyitottságát; s egyúttal megmutatja a külgazdasági kapcsolatoktól való függőségét.³ Mivel a versenyképességet leginkább az exportarányok fejezik ki, elemzésünkben ezeket részesítjük előnyben, és természetesen az áru- és szolgáltatásexportot egyaránt figyelembe vesszük.

2. Általánosan használt mutató *a regionális kereskedelemnek a teljes külkereskedelmi forgalomból való részesedése* (a regionális export az összes export százalékában, illetve a regionális import az összes import százalékában). Ez a régiós intenzitást, összekapcsoltságot méri, de egyúttal jelzi azt is, hogy a „külsőkkel” való kereskedelmen keresztül a régió vagy az ország hogyan illeszkedik a globális integrációs folyamatokba. Ha magas a régiós arány, ez arra utal, hogy a szervezet vagy az ország szerkezetiileg inkább befelé fordul, s kisebb a jelentősége a külső kapcsolatoknak.

Az integráció intenzitása, különösen a kereskedelem GDP-hez viszonyított értéke nagyban függ a részt vevő országok nagyságától és fejlettségétől. Értelemszerű, hogy kisebb országok esetében ezek az arányok magasabbak, míg a nagyobbak esetében alacsonyabbak. Az országnagyságokban meglévő különbséget célszerű lenne ugyan valamelyest szűrni, hiszen például egy kis ország helyzeténél fogva rákényszerül a

³ A szerkezeti nyitottságtól, amely függ az ország nagyságától is, meg kell különböztetni az *intézményi-gazdaságpolitikai* nyitottságot, amely főként a kereskedelmi és pénzügyi protekcionizmus és diszkrimináció állapotát tükrözi.

szélesebb körű nemzetközi kapcsolatokra. „A nemzetközi integrációtól függő kisebb gazdaságok inkább a globalizáció magasabb szintjén állnak, míg a nagyobb gazdaságok pedig, amelyek a nagy belső piacra támaszkodhatnak, inkább alacsonyabb szintjén, annak ellenére, hogy a nemzetközileg forgalmazott volumenek sokkal nagyobbak lehetnek. A [globalizációs] index ezért egy gazdaság globális integrációjának azt a fokát tükrözi, amit e gazdaságon belülről lehet észlelni és tapasztalni.” (Ernst & Young [2012] 29. o.) Az ország mérete valójában elsődleges tényezője a nyitottságának és ezért globális beágyazottságának is.

A kölcsönös függést a nemzetközi kapcsolatok új minőségének tekinthetjük, amikor a kapcsolatok bővülésének eredményeként, egy bizonyos ponton, az országok egymással szembeni helyzete minőségileg megváltozik, politikáik és tevékenységük kölcsönösen meghatározottá válik. „A kölcsönös függés a nemzetközi politikában olyan helyzetre vonatkozik, amelyet az országok között vagy a különböző országok szereplői között reciprok hatások jellemeznek. Ezek a hatások gyakran nemzetközi tranzakciókból származnak: az áruk, a szolgáltatások, a munka és a tőke nemzetközi határokon keresztüli áramlásából. Ezek a tranzakciók a második világháború óta drámaian megnöttek.” (Keohane–Nye [1977] 8–9. o.)

Mi az a kritikus pont, mi a kooperáció intenzitásának az a szintje, amikor az egyszerű kapcsolatok új minőségbe fordulnak, s az országok között kölcsönös függőséget idéznek elő? Hogyan lehet az intenzitást és a függést tovább finomítani és kategorizálni? Miként határozhatjuk meg a mértékeket?

Ezt a kritikus pontot többnyire valahová a 10 százalékos körüli szintre helyezhetjük. Mondhatjuk tehát: ha egy ország külkereskedelme meghaladja GDP-jének 10 százalékát, akkor az ország függővé vált a külkereskedelemtől. Ezt lehet termékekre is vonatkoztatni. Hasonlóan, ha például egy ország olajellátásában az import meghaladja a 10 százalékot, akkor az ország importfüggővé válik. Továbbá, ha az összes olajimporton belül egy szállítónak (országnak vagy cégnek) több mint 10 százalékos a részesedése, akkor az ország függ attól a szállítótól. (Ezt az általunk is elfogadott küszöböt a Nemzetközi Energiaügynökség és az EK/EU hallgatólagosan alkalmazta energiainportpolitikájában mint minimális függőségi indikátort.) A minimális függőségi küszöb alkalmazása természetesen csak durva általánosítás, hiszen a kapcsolatok az egyoldalú függőség legkülönbözőbb változataival strukturálódhatnak.

A minimális függőségi küszöb lehet az a pont, amely alatt a kapcsolati intenzitás marginális, s így nem is beszélhetünk integrációs kapcsolatokról. A gazdaság szerkezetileg zártnak tekinthető, a külső függése hiányzik. A másik határvonal a külső kapcsolódás 40 százalékos szintje; az e feletti értékeket mindenképpen magas kapcsolati intenzitásnak kell tekinteni. (Az EU átlaga is e körül van.)

A kereskedelmi integráció intenzitásának elemzéséhez a kereskedelem GDP-beli részesedése alapján öt különböző csoportot alakítottunk ki:

A nyitottság (függés) mértéke (százalék)					
0	10	25	40	60	100
Nincs	Alacsony	Közepes	Magas	Nagyon magas	
intenzitású kereskedelmi integráció					

A rátát használhatjuk az áruk, az áruk és szolgáltatások, az export és az import, valamint a régió belüli és kívüli kereskedelem vonatkozásában. A függés és a kölcsönös függés jellegének a mérésére *további strukturális és egyensúlyi adatokat* is használhatunk. A strukturális elemzés fontos mutatója *a szektorokon belüli kereskedelem* alakulása. Ez jól jelzi az integráció mélységét és minőségét. Az ágazatokon belüli késztermékek és főként alkatrészek, részegységek cseréje már nem egyszerűen csak kereskedelmi integráció, hanem a mögötte meghúzódó *termelési integrációt* is jelzi.

A világgereskedelem az elmúlt évtizedekben a világ GDP-jéhez képest gyors ütemben, viszonylag jelentősen bővült. Az 1950-es években az export vagy import a világ összesített GDP-jének 5–7 százaléka körül volt. Ez az arány az utóbbi évekre elérte a 20 százalék körüli szintet. „A világermelésnek mintegy 20 százaléka kerül kereskedelmi forgalomba, és ennél is sokkal nagyobb van kitéve a nemzetközi versenynek: a kereskedelem soha nem látott szintet ért el, mind abszolút, mind a világermeléshez való viszonyát illetően. A [külkereskedelem] valamennyi modern államban a nemzeti termelés szerkezetének integráns része.” (Held [2005] 149. o.).

Külön fel kell hívni a figyelmet az úgynevezett nagy országok helyzetének minőségi megváltozására. Ez a globalizáció egyik fontos jellemzője. Az Egyesült Államok, Japán, Kína vagy korábban a Szovjetunió esetében az 1950-es évekig a külkereskedelmi aránya a GDP-ben nem haladta meg a 3–5 százalékot. A globális integráció szempontjából az 1970-es évekre fontos fejlemény volt, hogy a nagy országok külkereskedelmi függése is elérte vagy megközelítette ezt a 10 százalék körüli „bűvös” küszöböt. A számok a kölcsönös függés és a kapcsolati intenzitás dinamikus növekedését jelzik. Az 1970 utáni 40 évben ezek az arányok 2-3-szorosukra nőttek, ami Kína esetében 1980 után következett be.

Amint az *1. táblázat* is mutatja, a világ vezető országainak és régióinak gazdasága az elmúlt ötven évben erőteljesen nemzetköziesedett, a munkamegosztás intenzitásának olyan minőségi változása következett be, amit már integrációnak nevezhetünk.

1. táblázat

Az export alakulása a GDP százalékában, 1960–2008

	1960	1970	1980	1990	2000	2004	2008
EU–15 összexportja	19,6	21,8	27,2	28,1	37,4	36,9	42,0
EU–15 összimportja	19,2	21,4	28,6	27,5	36,9	35,4	41,2
Egymás közötti export	7,7	9,9	13,2	14,4	20,3	19,8	21,5
Egymás közötti import	7,9	11,0	13,2	14,6	21,8	22,2	22,3
Egyesült Államok összexportja	5,2	5,8	10,1	9,6	11,0	10,0	13,0
Japán összexportja	10,7	10,6	13,4	10,3	10,9	13,2	17,7
Kína összexportja	n. a.	2,6	10,6	16,1	23,3	34,0	35,0
	1950	1973	1985				
Fejlett országok exportja	8,0	18,0	23,0				

Forrás: EC [2001], [2009a], Eurostat 2010. évi adatok, World Bank (<http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?page=6>), a fejlett országokra Held [2005] 171. o.

Az EK/EU-ban 1960 és 2008 között a szolgáltatások és az áruk exportjának aránya a GDP-ben mintegy 20-ról 42 százalékra emelkedett (az arányok az importra is hasonlóak), ami azt jelenti, hogy az EU a magas külgazdasági függés állapotába került. Az EU-n belüli integrációs kereskedelem intenzitása (a GDP százalékában) mintegy 8 százalékról csaknem 25 százalékra növekedett. Az EU-tagországok az 1970-es évek elejére az egymás közötti kapcsolatokban átlépték a kölcsönös függés küszöbét, s a megalakulása után 50 évvel már ennek az értéknek mintegy a háromszorosa jellemzi az uniót. A 2000-es évekre az EU reálgazdasági integráltsága magas szintet ért el.

A kölcsönös függést erősítették a műszaki és termelési kooperációk, valamint a tőkekapcsolatok. A vállalati szférák gyors transznacionalizálódása az integráció és a kölcsönös függés fontos tényezője lett. Mindinkább kiépült az integráció infrastruktúrája (szállítás, hírközlés, pénzügyi rendszer stb.). A tagországok közötti gyors kapcsolatbővülés következtében már az 1970-es évekre létrejöttek az integráltság alapjai.

A regionális integráltság fontos mérőszáma a belső és a külső kereskedelem aránya. A mutató információval szolgál az adott szervezet *szubregionális összekapcsoltságáról és koncentrációjáról*. Az EU-27 kereskedelmének nagyjából 65 százaléka bonyolódik a tagországok között, míg 35 százaléka az unión kívüli országokra jut. Ezúttal ezt a 65 százalékos arányt választjuk határnak, felette magas (75 százalék felett kiemelkedően magas), 65 és 45 százalék között közepes, ez alatt pedig alacsony összekapcsoltságról beszélünk.

A nyitottság mértéke (százalék)					
0	10	45	65	75	100
Nincs	Alacsony	Közepes	Magas	Nagyon magas	

a belső és külső függés intenzitása

Az országok egymás közötti kereskedelme különösen gyors ütemben nőtt, de a dinamika az egyes időszakokban és relációkban eltérő ütemet és irányokat mutatott (2. táblázat).

2. táblázat

Belső (integrációs) kereskedelem (export) az összes kereskedelem százalékában

EC-6		EC-15 ^a			EU-25	
1958	1972	1992	2004	2007	2004	2007
30,2	49,8	62,2	65,0	60,0	66,4	67,0
Új tagok (EU-10) belső kereskedelme ^b			EU-15 az új tagok (EU-10) kereskedelmében ^b			
1999	2004	2007	1990	1999	2004	2007
13,2	15,4	19,5	25-30	68,6	65,4	57,7

^a 1995 után EU-15.

^b A 2004-ben csatlakozottak.

Forrás: EC [2001], [2009], Eurostat 2010-es adatok.

A belső integrációs kereskedelem alakulását az EU-ban számos sajátosság jellemezte.

1. A belső kereskedelem aránya az összeshez képest 1958-ban 1/3 volt. Ez az első 15 évben, az 1970-es évek elejére elérte az 50 százalékot. Ezután az arányok növekedése ellentmondásossá vált, de a 2000-es évekre 2/3-os arányt ért el. Az új évezred első évtizedében a régi országok (EU-15) között az arányok már érezhetően csökkentek (ezt persze túlzás lenne „dezintegrációnak” nevezni), s ezt csak az új tagországok kereskedelme ellensúlyozta.

2. 1990 után a keleti nyitás a belső kereskedelmet erőteljesen növelte. Ez a kereskedelem különösen látványosan bővült az 1990 utáni évtizedben, amikor a kelet-közép-európai országok radikálisan az EU felé irányították kapcsolataikat, s gyors integrációjukat a szabadkereskedelmi társulások nagyban előrelendítették. 1990-ben, a korábbi kelet-nyugati megosztottság miatt, az EK aránya ezeknek az országoknak a kereskedelmében 20–30 százalék körül volt. A kereskedelmi kapcsolatok a szabadkereskedelmi társulások következtében látványosan nőttek, s tíz év alatt megközelítették a 70 százalékot. Az EU részaránya 1989 és 2002 között a magyar kivitelben 18-ról 75,2 százalékra, a behozatalban pedig 21-ről 58,1 százalékra emelkedett. (Ebben a német egyesülés mellett benne van az 1995-ös bővülés hatása is, különösen Ausztria szerepe.) Ezzel alig több, mint egy évtized alatt a jelölt országok kereskedelmi integrációja elérte, sőt meghaladta az EU akkori tagországaira jellemző magas szintet.

3. A 2004-es bővítéssel ez a *trend megfordul*, s az arányok jelentős mértékben csökkennek (az 1999-es 69-ről 2009-re 58 százalékra). A magyarázat egyszerű. A régi és az új tagországok között a társulásokkal a szabad kereskedelem gyakorlatilag a 2000-es évek elejére megvalósult, sőt erre az időszakra az egységes piac szabályainak az átvétele is megtörtént. A tagság elnyerésének kereskedelemösztönző hatása már 2004 után megszűnt.

4. Az új tagállamok egymás közötti kereskedelmét erős dinamika jellemzi. A folyamat az egymás közötti szabad kereskedelem (CEFTA), valamint az egységes piaci szabályok egymással szembeni 2004 utáni kiterjesztésének hatásaival magyarázható.

5. Az új tagállamok 2004 után átvették a közös külkereskedelmi politikát, ami *külső kereskedelemteremtő hatásokkal* járt együtt. Magyarország átlagos vámszínvonalra 2004 előtt 8 százalék körül volt, ami a közös külső vámok átvételével egy lépésben 3-4 százalékra feleződött. Ez kedvező kereskedelem-bővítési lehetőségeket teremtett a külső országokkal (Egyesült Államok, Japán, Korea vagy Kína). A tagsággal az új tagállamok automatikusan átvették az EU társulási kapcsolatait (mintegy 150 országról van szó), amelyekkel szintén szabadkereskedelmi vagy preferenciális kapcsolati lehetőségek nyíltak.

Magyarország reálintegrációs profilja

Magyarország reálintegrációs profilját az EU tagállami összehasonlítás keretében hat mutató segítségével vizsgáljuk fel. A mutatókat összesített teljesítménytáblában foglaljuk össze, s külön kiemeljük a kelet-közép-európai jellemzőket. A teljesítményeket

számszerűen ötös számskálán osztályozzuk, ami természetesen a finom különbségeket elmossa. Formálisan az öt csoporton belül az országokat nem rangsoroljuk.

1. A KOF INDEXBEN ELFOGLALT HELY • 1–20. helyezés = 5, 21–40. helyezés = 4, 41–60. helyezés = 3, 61–80. helyezés = 2, 80. helyezésnél hátrébb = 1.

A 3. táblázatban nem ismertetjük a teljes KOF-listát, de szerepeltetjük a többi globalizációs indexben elfoglalt helyet is.

3. táblázat

Ország rangsorok globalizációs indexek alapján

	KOF, 2012	KOF gazdasági, 2012	MGI, 2008	Kearney, 2006	E & Y, 2011
Az indexekben szereplő országok száma	187	147	117	62	60
Belgium	1.	5.	2.	–	4.
Írország	2.	3.	4.	4.	3.
Hollandia	3.	6.	5.	7.	6.
Ausztria	4.	14.	3.	9.	19.
Szingapúr	5.	1.	–	1.	1.
Svédország	6.	8.	9.	10.	7.
Dánia	7.	13.	13.	5.	8.
Magyarország	8.	7.	10.	20.	9.
Portugália	9.	17.	18	24.	28.
Svájc	10.	25.	1.	2.	5.
Csehország	13.	12.	7.	16.	18.
Egyesült Királyság	14.	26.	6.	12.	10.
Spanyolország	16.	24.	12.	25.	20.
Finnország	17.	18.	21.	13.	13.
Franciaország	18.	45.	8.	23.	14.
Szlovákia	19.	16.	17.	26.	–
Németország	22.	44.	11.	18.	11.
Görögország	23.	39.	24.	32.	35.
Olaszország	24.	37.	20.	27.	29.
Lengyelország	25.	40.	29.	33.	27.
Észtország	26.	11.	27.	–	–
Szlovénia	28.	27.	32.	17.	12.
Románia	34.	51.	34.	30.	31.
Egyesült Államok	35.	79.	22.	3.	25.
Bulgária	38.	38.	30.	–	22.
Törökország	41.	89.	50.	57	46.

A 3. táblázat folytatása

	KOF, 2012	KOF–gazdasági, 2012	MGI, 2008	Kearney, 2006	E & Y, 2011
Oroszország	47.	98.	98.	47.	48.
Dél-Afrika	53.	64.	44.	49.	52.
Japán	55.	120.	45.	28.	43.
Kína	73.	107.	57.	51.	44.
Brazília	74.	100.	81.	52.	45.
India	110.	129.	66.	61.	54.

^a Kearney: A. T. Kearney tanácsadó cégnek a Foreign Policy folyóirat által 2001 óta publikált globalizációs indexe.

KOF: svájci gazdaságkutató intézet, az ETH Zürich globalizációs indexe.

MGI: Maastricht globalizációs index.

Ernst & Young globalizációs index: 60 gazdaság 20 különböző mutatóját elemzi.

Forrás: Dreher és szerzőtársai [2010], Ernst & Young [2012].

2. A KERESKEDELMI INTEGRÁCIÓ INTENZITÁSA • A kereskedelmi integráció intenzitásában az egyes régiók között és azokon belül jelentős különbségek mutatkoznak (4. táblázat).

4. táblázat

Az EU–27 áru- és szolgáltatáskereskedelmének százalékos részesedése a GDP-ben, 2008

Ország	Áru- export	Áru- és szolgáltatás- export	Áru- import	Áru- és szolgáltatás- import	Belső export az összesben	Belső export a GDP-ben
Magországok						
Belgium	73,4	91,0	76,5	92,9	75,9	69,1
Hollandia	60,7	72,7	54,3	64,8	78,9	57,3
Németország	40,7	47,4	33,6	41,4	63,3	30,0
Írország	43,9	81,2	31,1	71,3	62,8	50,0
Franciaország	20,9	26,5	24,0	28,9	63,9	17,0
Olaszország	23,6	28,9	23,6	29,4	58,9	17,0
Luxemburg	39,7	167,9	51,4	126,8	88,9	147,0
Ausztria	45,1	60,2	45,2	55,5	67,5	40,7
Egyesült Királyság	17,4	28,1	23,8	31,4	57,0	16,0
Skandináv EU						
Dánia	33,6	54,7	34,0	52,3	69,8	23,5
Finnország	35,5	46,0	32,3	42,0	55,9	19,8
Svédország	38,5	53,5	34,7	46,1	60,1	23,1

A 4. táblázat folytatása

Ország	Áru- export	Áru- és szolgáltatás- export	Áru- import	Áru- és szolgáltatás- import	Belső export az összesben	Belső export a GDP-ben
Déli EU						
Görögország	8,2	22,2	26,3	33,3	62,5	13,9
Spanyolország	17,7	26,6	25,7	32,2	69,6	18,1
Ciprus	7,7	49,8	42,3	62,1	69,3	34,5
Málta	36,1	80,2	57,0	83,9	46,8	37,5
Portugália	23,0	33,8	35,8	42,6	74,4	25,1
Baltikum						
Észtország	53,8	76,1	65,7	80,4	70,1	53,3
Lettország	28,0	41,4	45,0	54,4	68,6	28,4
Litvánia	49,8	60,0	61,4	70,6	60,3	36,2
Kelet-Közép-Európa						
Magyarország	68,3	81,2	68,2	80,3	78,2	63,5
Csehország	66,5	76,7	63,7	75,7	84,9	64,7
Szlovákia	73,5	82,4	74,6	84,3	85,4	70,4
Lengyelország	33,2	39,9	37,8	43,5	77,8	34,4
Szlovénia	54,0	68,0	61,0	70,2	68,1	46,3
Kelet-Balkán						
Bulgária	44,8	70,5	70,4	83,7	60,0	42,3
Románia	24,5	30,9	37,9	43,7	70,5	21,7
EU-27					67,5	
Japán	38,0	48,0	18,8	28,6	–	–
Egyesült Államok	15,3	18,4	14,5	18,0	–	–

Forrás: EC [2009b].

Az Európai Unió öt országát (Belgium, Luxemburg, Szlovákia, Magyarország és a Cseh Köztársaság) mind az összes (árúk és szolgáltatások), mind az EU-n belüli exportjában kiemelkedően magas intenzitás és nyitottság jellemzi. További hat ország (Írország, Hollandia, Ausztria, Észtország, Szlovénia és Bulgária) esetében az intenzitás kiemelkedően magas az összes exportban, és magas a csoporton belüli exportban. A skandináv csoportba tartozó három országot magas intenzitás jellemzi az összes exportban, de a közöttük bonyolódó belső exportjukban az intenzitás alacsony szintű. Németország esetében az összexport magas intenzitása közepes szinttel jár együtt a csoporton belüli kereskedelembe, s ebbe a kategóriába tartozik Ciprus is. Speciális esetet képez Málta és Litvánia kiemelkedően magas összkereskedelmi és közepes csoporton belüli intenzitásával. Lettországot mindkét kategóriában magas intenzitás jellemzi. Az Egyesült Királyság, Franciaország, Olaszország, Portugália és Spanyolország

közepes intenzitású az összes kereskedelmében, de közülük csak Portugália rendelkezik közepes, a többiek alacsony belső intenzitással. Lengyelország és Románia mindkét vonatkozásban közepes intenzitású, miközben Görögország zárja a sort mindkét irányban alacsony intenzitásával. Görögország és Ciprus árukereskedelme (az összes és a belső exportja egyaránt) nem éri el a minimális (10 százalékos) intenzitási és függési küszöböt. A képet a szolgáltatások magas aránya korrigálja.

3. REGIONÁLIS KERESKEDELMI ÖSSZEKAPCSOLTSÁG • Ha összevetjük az EU-tagállamok egymás közötti kereskedelmének GDP-beli arányát az összes kereskedelem GDP-beli arányával (1. táblázat), megfigyelhető az EU-integráció szubregionális összekapcsolódása és partnerországi koncentrációja.

Az összekapcsoltság intenzitásának mérését finomíthatjuk a kereskedelmi és lakossági arányok összevetésével. Ezt a főbb szubrégiókra úgy végezzük el, hogy a belső exportjuk összes exportban való százalékos részesedését összehasonlítjuk az Európai Unió lakosságából való százalékos részesedésükkel (5. táblázat). A kettő hányadosa úgy jelzi a régió belüli kereskedelem összekapcsoltságának a szintjét, hogy abból az egyes országok és régiók méreteiből eredő összekapcsolódási arányeltéréseket részben kiszűri. Ugyanakkor a fejlettségi különbségekből eredő eltérések megmaradnak.

5. táblázat

Az összekapcsoltság intenzitásának hányadosai a belső exportra a főbb EU-szubrégiókban, 2009

Régió	Belső export százalékos részesedése az összesből	Lakosság százalékos részesedése az összesből	Összekapcsoltsági hányados
EU-27	100	100	1
Nyugat-Európa	74,8	60,1	1,25
Skandináv EU	6,0	5,0	1,20
Kelet-Közép-Európa	10,5	10,3	1,02
Baltikum	0,7	0,8	0,93
Déli EU	6,6	13,8	0,47
Latin EU*	23,9	36,2	0,66

* Franciaország, Olaszország, Spanyolország, Portugália.

Forrás: Eurostat [2011a].

A nyugat-európai magországokat nem csak a kereskedelmi integráció nagy intenzitása jellemzi: az országok közötti összekapcsoltság is magas szintű. Ezt jelzik a belső kereskedelem 65–85 százalékos arányai. Az EU belső kereskedelmének mintegy 75 százaléka a nyugat-európai magon belül bonyolódik. A koncentráció különösen erőteljes a magországok egymás közötti kapcsolataiban, nemcsak az eredeti hatok, hanem az 1973 után kilencekre nőtt közösség esetében is. Az öt legfontosabb partner majdnem kivétel nélkül ebből a csoportból kerül ki.

Az adatok is tükrözik a kelet-közép-európai régió átlagosnál valamivel erősebb összekapcsoltságát. Ha a fejlettségi különbségeket is figyelembe vesszük, akkor ez az

összekapcsoltság Nyugat-Európa–skandináv EU viszonyban is intenzív. Kelet-Közép-Európa – amely az Európai Uniónak, de a globális gazdaságnak is egyik igen erősen integrált régiója – a nyugat-európai centrumhoz Nyugat-Közép-Európán keresztül kapcsolódik. A Baltikum a skandináv EU-országokon keresztül kötődik a centrumhoz, miközben a Nyugat-Európa-hoz és Németországhoz való kötődése alacsony szintű. Szembeötlő viszont a déli EU viszonylag alacsony összekapcsoltsága. Nem sokkal tér el ettől a kép, ha a déli szubrégió „latin” országait elemezzük.

Bevezetjük a *stratégiai partnerség* fogalmát, ami azt jelenti, hogy adott ország vagy régió vonatkozásában a másik részesedése meghaladja a 10 százalékot. Ha ez kétoldalúan is érvényes, akkor – az esetleges aszimmetria ellenére – a *kölcsönös függés viszonylagos kiegyensúlyozottságáról* beszélhetünk. 1989-ben a később társult országok súlya az EK külkereskedelmében mindössze 2,7-2,8 százalék körül alakult, vagyis ezek az országok az EK-nak *marginális partnerei* voltak. Gazdaságuk nagyfokú szerkezeti nyitottsága alapján kereskedelmükben az EK nagy részesedése gyakorlatilag egyoldalú függést jelentett. A kereskedelem és az EU súlyának gyors növekedése miatt (a 2000-es évek elején az EU 60–75 százalékkal részesedett) ez a függés tovább nőtt, de az EU is „függővé” vált (a társult országok 11–13 százalékos részesedésével) a tíz csatlakozó ország piacától. Az EU számára a kelet-közép-európai országok *marginálisból stratégiai partnerekké váltak*.

A magon belül kiemelkedő partner („belső centrum”) Németország; aránya az integrációs kereskedelemben 20 és 26 százalék között szóródik. Ez meg is felel az EU-átlagnak, hiszen az Európai Unió összereskedelmének 23,2 százalékát Németország adja. A magon belül a két szélsőség Írország 11,4 százalékos és Ausztria 43,1 százalékos német részesedéssel. Az adott országok többségükben stratégiai partnerei Németországnak, részesedésük arányai a német kereskedelemben is meghaladják a 10 százalékot. Ezek közé tartozik a három nagy ország (Franciaország, az Egyesült Királyság, Olaszország) és Hollandia, valamint közel van ehhez a pozícióhoz Ausztria és Belgium. A belső német exportban Franciaország 16 százalékkal az első számú partner, az importban pedig Hollandia közel 20 százalékkal. Ily módon *a mag országai között* a német túlsúly ellenére a kölcsönös függés viszonylagos *kiegyensúlyozottsága* jellemző. Viszonylag magas belső kapcsolati intenzitás jellemzi a skandináv EU három országot, ami emeli a centrum igen magas integráltsági szintjét.

A kelet-közép-európai régióra a kiugróan magas (közel egyharmados) német függés jellemző, ami meghatározó az összekapcsoltság szempontjából. A régióból Németország fontos partnere Lengyelország (a belső exportban 6,2, az importban 5,5 százalék), valamint Csehország (a belső exportban 4,5, az importban 5,9 százalék). A kelet-közép-európai régió egészében stratégiai partnere Németországnak (a belső importban 17, az exportban 15 százalékkal).

Németország a 26 tagország közül 21-nek első számú kereskedelmi partnere. Németország második legfontosabb partner Ciprus, Litvánia, Portugália és Spanyolország számára, harmadik helyen szerepel Lettország, és negyedik helyen Észtország kereskedelmi-partner-sorrendjeiben. Kelet-Közép-Európa esetében a német arány 2000 óta csökken (2009-re Csehországban 47-ről 38 százalékra, Magyarországon 45-ről 32 százalékra, míg Lengyelországban 43-ről 33 százalékra).

Magyarország partneri viszonyai is jórészt kiegyensúlyozottak: stratégiai partnere Németország, mert belső exportjában részesedése majdnem egyharmados (32,2 százalékos), miközben egyetlen más ország részesedése sem éri el a 10 százalékot. A magyar exportban Olaszország, Franciaország, az Egyesült Királyság és Románia a 6,7 és 7,3 százalék közötti sávban mozog, míg Ausztria, Hollandia és Lengyelország részesedése 5 százalék körüli.

Az összekapcsoltságot több speciális kétoldalú viszony tarkítja. Ezek a viszonyok földrajzi közelségen vagy történelmi-politikai tényezőkön alapulnak (például az 1990 utáni utódállamok egymás közötti kapcsolatai). Ezeket mutatják a köztük folyó kereskedelem magas arányai, ami esetenként a 20–35 körüli értékeket is elérheti. Ilyen például Ciprus kereskedelmében (uniós exportjában) Görögország 36,5 százalékos, Portugália kereskedelmében Spanyolország 35,1 százalékos, Írország kereskedelmében az Egyesült Királyság 26,3 százalékos, Spanyolország kereskedelmében Franciaország 26,7 százalékos, Olaszországban 20,2 százalékos és Luxemburgban 18,8 százalékos részesedése. A balti régióban kiemelkednek az észt–finn (26,3 százalék), a litván–lett (22,4 százalék) és a lett–észti (20,1 százalék) kapcsolatok. Kiugrón magas a német arány (41 százalék) az osztrák kereskedelemben.

Az európai integráció gyakorlatilag kontinenst átfogó tömböt alkot, amiből hosszabb távon is Kelet-Európa (a korábbi Szovjetunió) látszik kimaradni. A képet szubregionális koncentrációk strukturálják ugyan, s bennük Németország domináns összekötő szerepet játszik.

4. A TŐKEKAPCSOLATOK INTENZITÁSA • A tényezőáramlások az integrációs folyamatok hordozói, a hatékony forrásallokáció alapfeltételei. A tőkekapcsolatok erősségét a partnerországokból érkezett, illetve oda exportált működőtőke állományának GDP-hez viszonyított arányával mérjük (6. táblázat).

6. táblázat

Külföldi működőtőke-beruházások az EU-27-ben

Ország	Belső állomány			Külső állomány		
	milliárd dollár	a GDP százalékában		milliárd dollár	a GDP szá- zalékában	a belső szá- zalékában
	2009	2009	2011	2009	2009	2009
Magországok						
Belgium	947	200	195	892	188	94
Írország	248	111	116	289	130	117
Hollandia	644	81	68	953	120	149
Egyesült Királyság	1104	51	50	1580	73	124
Ausztria	173	45	38	163	43	95
Franciaország	985	38	34	1493	57	150
Németország	945	29	25	1250	41	141
Olaszország	364	17	15	486	23	135

A 6. táblázat folytatása

Ország	Belső állomány			Külső állomány		
	milliárd dollár	a GDP százalékában		milliárd dollár	a GDP szá- zalékában	a belső szá- zalékában
	2009	2009	2011	2009	2009	2009
Skandináv EU						
Svédország	332	82	63	353	87	106
Dánia	154	50	44	198	64	128
Finnország	85	36	32	130	54	150
Déli EU						
Portugália	115	49	46	69	29	59
Spanyolország	632	43	42	626	43	99
Görögország	42	13	10	39	12	93
Kelet-Közép-Európa						
Magyarország	100	78	60	20	16	21
Csehország	126	64	58	15	8	12
Szlovákia	53	60	53	3	4	7
Lengyelország	185	43	38	29	7	16
Szlovénia	15	31	31	9	19	60
Észtország	16	84	75	6	33	40
Kelet-Balkán						
Bulgária	–	63	–	–	1	1,5
Románia	–	35	–	–	1	2
EU–27	7598	46,6	42,8	8888	54,5	118

Forrás: OECD International Direct Investment Database, Eurostat, IMF.

A tőkebefektetések nagy aránya a globális és regionális integráció erős intenzitását jelzi. Az országok közötti eltérések viszonylag nagyok, amiben a gazdaság fejlettsége mellett az ország gazdagsága, nagysága, szerkezete, földrajzi helyzete vagy történelmi-civilizációs sajátosságai játszanak szerepet. Adott időszakra a folyamatokat befolyásolhatják az országban uralkodó gazdasági, társadalmi és politikai állapotok is.

A tőkekapcsolatok intenzitását és a függés színvonalát ugyanazzal a skálával mérjük, mint a kereskedelmi intenzitásokat. Mindössze annyi módosítást hajtunk végre, hogy a közepes és magas intenzitás határát 40 százalék helyett a GDP 45 százalékában húzzuk meg (ez ugyanis az EU átlaga), s a közepes integráltság határa felcsúszik 30 százalékra.

A nyitottság (függés) mértéke (százalék)

0	10	30	45	60	100
Nincs	Alacsony	Közepes	Magas	Nagyon magas	
intenzitású kereskedelmi integráció					

5. A TŐKEIMPORT ÉS A TŐKEEXPORT VISZONYA • Az integráció és a kölcsönös függés fontos mutatója a tőkeexportnak a tőkeimporthoz való viszonya. E mutató korrelál az adott régió vagy ország fejlettségi színvonalával is: a fejlett országokra többnyire a tőkeexport nagyobb aránya jellemző.

Néhány országban az elmúlt évtizedeket figyelemre méltó eltolódások jellemzik. Például Spanyolország és Portugália az elmúlt 15–20 évben fokozódó mértékben tőkeexportorré vált. Spanyolország az egyik legnagyobb beruházó lett Latin-Amerikában, ami globális orientációját is jelzi. A régi tagállamok közül csak néhányan nettó tőkeimportőrök, de helyzetük meglehetősen eltérő. Belgiumot igen magas intenzitás jellemzi, miközben Ausztria közel kiegyensúlyozott pozíciója alacsonyabb intenzitás mellett valósul meg. Portugália és Görögország mérlege hasonló, de nagyon eltérő intenzitási szintek mellett.

Az elmúlt években az új tagállamokból is megindult a tőkekiáramlás. Ebben Szlovénia, Észtország és Magyarország járnak élen. A folyamat az integrációjuk kiegyensúlyozódásának fogható fel. A magas szlovén és észt adatok (60–40 százalék) bizonyos mértékig korábbi „integrációjukkal” függnek össze, miközben Magyarország 20 százalék körüli adata igen magas intenzitás mellett valósul meg. A többi új tagország tőkekihelyezései még marginálisak vagy alacsony szintűek (például Lengyelországaé 7 százalék), és éppen hogy megindultak. Ez integrációjuk aszimmetriáját jelzi. (Az összesített teljesítménytáblában a tőkekihelyezések tőkeimportban kifejezett százaléka szerint rangsoroljuk az országokat.)

6. SZERKEZETI KONVERGENCIA • Az EU-tagállamok gazdasági és külkapcsolati szerkezete a fejlett országok jellemzőinek felel meg. A mezőgazdaság az elmúlt évtizedekben fokozatosan marginalizálódott (részesedése a GDP 2 százaléka alá csökkent), miközben a szolgáltatások aránya erőteljesen növekedett (a GDP háromnegyedére). Ezzel párhuzamosan az ipar GDP-hez való hozzájárulása a legfejlettebb országokban 15–25 százalékra esett (7. táblázat).

7. táblázat

Az EU-tagállamok belső áruexportjának szerkezeti megoszlása, 2010 (százalék)

Ország	Élelmiszerek, italok és dohány	Nyersanyagok	Energia-termékek	Vegyipari és feldolgozott termékek	Gépek és szállítóeszközök	Egyebek
EU-27	9,7	3,6	6,8	16,4	34,9	28,6
Magországok						
Ausztria	7,6	3,8	4,1	10,7	36,5	37,2
Belgium	10,0	3,0	8,8	30,3	21,1	26,7
Franciaország	15,8	3,5	3,8	18,7	35,5	22,6
Németország	6,9	2,7	2,8	16,6	42,4	28,6
Olaszország	9,2	1,7	3,7	12,4	33,4	39,6

A 7. táblázat folytatása

Ország	Élelmiszerek, italok és dohány	Nyersanyagok	Energia-termékek	Vegyipari és feldolgozott termékek	Gépek és szállítóeszközök	Egyebek
Skandináv EU						
Dánia	20,4	3,9	12,9	13,2	21,1	28,3
Finnország	2,2	6,6	11,6	9,1	23,9	46,7
Svédország	5,9	7,9	8,3	12,4	32,1	33,3
Kelet-Közép-Európa						
Csehország	4,0	3,4	4,3	5,8	53,9	28,6
Lengyelország	10,6	2,7	4,5	7,6	40,8	33,8
Magyarország	7,3	2,8	2,5	8,4	59,2	19,8
Szlovákia	4,2	3,2	5,6	4,8	51,1	31,1
Szlovénia	5,0	4,1	3,0	11,2	44,0	32,7
Kelet-Balkán						
Bulgária	14,8	9,3	5,4	5,2	19,7	45,6
Románia	6,2	4,5	3,0	4,9	44,2	37,1
Déli EU						
Görögország	25,6	5,2	7,1	17,1	10,2	34,8
Portugália	10,4	5,9	3,8	8,5	27,9	43,5
Spanyolország	16,2	3,5	3,5	13,5	36,1	27,3
EU összes export (millió euró)	245 405	92 494	172 243	414 866	883 958	686 588

SITC 0 + 1 Élelmiszerek, italok és dohány, SITC 2 + 4 Nyersanyagok, SITC 3 Energiatermékek, SITC 5 + 6 + 8 Vegyipari és feldolgozott termékek, SITC 7 Gépek és szállítóeszközök, SITC 9 Egyebek.

Forrás: Eurostat [2011b].

A kereskedelem szerkezete az integrációs profil fő jellemzője. A gazdasági szerkezet változásai tükröződnek a külkapcsolatok és így az integrációs kereskedelem szerkezetében is, bár korántsem hasonló mértékben. Nem elsősorban időbeli késésről van szó, hanem inkább arról, hogy a szolgáltatások jelentős része nem kerül be a nemzetközi kereskedelembe (*non-tradable*). Miközben a szolgáltatások a GDP háromnegyedét alkotják, részesedésük az exportban nem haladja meg a 10–15 százalékot.

Az egyes tagállamok EU-n belüli exportjának szerkezetében jelentős különbségek vannak. Ausztria, Belgium, Olaszország, Lengyelország és Portugália agrárexportja közel van az átlaghoz (± 2 százalékos eltéréssel), míg Magyarország, Németország és Románia agrárexportja valamelyest alatta marad. Bizonyos országok esetében a többi tagállamba irányuló kivitelben a mezőgazdasági termékek részesedése messze az átlag feletti: Görögországéban 25,6, Dániáéban 20,4, Spanyolországéban 16,2, Franciaországéban 15,8, Bulgáriáéban pedig 14,8 százalék.

A magas arányok mögött természetesen különböző okok húzódnak meg. Dánia, Franciaország vagy Spanyolország mezőgazdasága magasan fejlett, fő haszonélvezője a közös agrárpolitikának, míg a magas bolgár arány inkább a szerkezeti fejletlenség kifejezője. Görögország pedig a közös agrárpolitika keretében kötött különleges megállapodásának a haszonélvezője.

Bizonyos esetekben a szerkezeti konvergencia torzulásokat is takarhat. Például a magyar mezőgazdaság kereskedelmi mutatóinak az EU átlagához való közeledése az ágazat hanyatlását tükrözi. A magyar mezőgazdaságra a közös agrárpolitika összességében kedvezőtlenül hatott nemcsak a társulási viszony idején, hanem a tagság elnyerése után is. (Ebben persze a hibás kormányzati agrárpolitika is szerepet játszott.)

A feldolgozóipar s különösen a gépek és közlekedési eszközök kereskedelmi arányai sokat elárulnak az integráció állapotáról. Szembeötlő, hogy a kelet-közép-európai értékek átlag feletti, ami jól jelzi, miként helyeződtek át az európai feldolgozóipari bázisok az elmúlt évtizedekben. Figyelemre méltó ugyanakkor a Déli EU szerkezeti lemaradása (ez alól csak Spanyolország kivétel). Különösen szembeötlők az alacsony görög arányok. A görög exportban a gépek és szállítóeszközök mindössze 10 százalékot tesznek ki, de az összes feldolgozóipari export is csak 45 százalék körül van, ami alig több mint fele a kelet-közép-európai átlagoknak (77–82 százalék).

Reálintegrációs teljesítménytábla

A tagállamok reálintegrációs teljesítményét összefoglalóan hat vizsgált mutató (1. KOF-indexben elfoglalt hely, 2. kereskedelmi integráció intenzitása, 3. regionális kereskedelmi összekapcsoltság, 4. tőkekapcsolati intenzitás, 5. a tőkeimport és a tőkeexport viszonya, 6. szerkezeti konvergencia) alapján öt csoportba soroltuk. Az országokat az egyes paraméterek esetében a korábbiakban alkalmazott besorolási skálák szerint minősítjük. Az országokat 1-től 5-ig terjedő skálán osztályoztuk. A magasabb osztályzat az integráltság magasabb fokát jelzi (8. táblázat).

1. KOF-indexben elfoglalt hely: 1–20. hely = 5, 21–40. hely = 4, 41–60. hely = 3, 61–80. hely = 2.

2. Kereskedelmi integráció intenzitása (a belső exportnak a GDP-ben kifejezett arányai): 60 százalék felett = 5, 40–60 százalék = 4, 25–40 százalék = 3, 10–25 százalék = 2, 10 százalék alatt = 1.

3. Regionális kereskedelmi összekapcsoltság (a teljes kivitelből a többi tagállamba jutó export részaránya): 75 százalék felett = 5, 65–75 százalék = 4, 45–65 százalék = 3, 10–45 százalék = 2, 10 százalék alatt = 1.

4. Tőkekapcsolati intenzitás (a bejövő külföldi működőtőke-befektetések állományának a GDP-beli aránya): 60 százalék felett = 5, 45–60 százalék = 4, 30–45 százalék = 3, 10–30 százalék = 2, 10 százalék alatt = 1.

5. A tőkeexport és a tőkeimport aránya: 60 százalék felett = 5, 45–60 százalék = 4, 30–45 százalék = 3, 10–30 százalék = 2, 10 százalék alatt = 1.

6. Szerkezeti konvergencia: a magyarországi szerkezetéhez viszonyított szórással mérjük.

8. táblázat

Az EU-tagállamok összefoglaló reálgazdasági integrációs teljesítménytáblája (2009)

Ország	1. KOF	2. Kereskedelmi intenzitás	3. Összekapcsoltság	4. Tőkekapcsolati intenzitás	5. A tőkeimport és a tőkeexport viszonya	6. Szerkezeti konvergencia	Átlag
Magországok							
Belgium	5	5	5	5	5	5	5,0
Hollandia	5	4	5	5	5	5	4,8
Németország	4	3	4	2	5	5	3,9
Írország	5	4	3	5	5	5	4,5
Ausztria	5	4	4	4	5	5	4,5
Luxemburg	5	5	5	5	5	5	5,0
Egyesült Királyság	5	2	3	3	5	5	3,9
Franciaország	5	2	3	3	5	5	3,9
Olaszország	4	2	3	3	5	5	3,7
Skandináv EU							
Dánia	5	2	4	4	5	4	4,0
Finnország	5	2	3	3	5	4	3,7
Svédország	5	2	3	4	5	4	3,9
Déli EU							
Görögország	4	2	3	2	5	3	3,2
Spanyolország	5	2	4	3	5	5	4,0
Ciprus	4	3	4	–	–	–	3,6
Málta	4	3	3	–	–1	–	2,7
Portugália	5	3	4	4	4	3	3,9
Baltikum							
Észtország	4	4	4	5	3	–	4,0
Lettország	3	4	4	–	–	–	3,7
Litvánia	3	3	3	–	–	–	3,0
Kelet-Közép-Európa							
Magyarország	5	5	5	5	2	5	4,5
Csehország	5	5	5	5	2	5	4,5
Szlovákia	5	5	5	5	1	5	4,3
Lengyelország	5	3	5	3	2	5	3,9
Szlovénia	4	4	4	3	5	5	4,2
Kelet-Balkán							
Bulgária	4	4	3	5	1	2	3,2
Románia	4	3	4	3	1	4	3,2

Az összesített minősítést a hat mutató számtani átlagából alakítjuk ki. Az országokat öt csoportba soroljuk be:

Kiemelkedően integrált országok: 5,00–4,50

Erősen integrált országok: 3,50–4,49

Közepesen integrált országok: 2,50–3,49

Kevésbé integrált országok: 1,01–2,49

Nem integrált országok: 1,00

Az EU 27 országa ténylegesen három dobozba illeszthető be.

Kiemelkedően integrált: Belgium, Hollandia, Írország, Ausztria, Luxemburg, Magyarország és a Cseh Köztársaság.

Erősen integrált: Németország, Franciaország, az Egyesült Királyság, Olaszország, Finnország, Dánia, Svédország, Portugália, Spanyolország, Ciprus, Észtország, Lettország, Lengyelország, Szlovénia és Szlovákia.

Közepesen integrált: Görögország, Málta, Litvánia, Románia és Bulgária.

Magyarország gazdaságára kiemelkedően erős kereskedelmi kapcsolati intenzitás és szerkezeti konvergencia jellemző, s egyedül a külföldön befektetett tőkeállomány még alacsony szintje különbözteti meg a legfejlettebb országoktól. Magyarország az elmúlt mintegy 25 évben a világ egyik leginkább integrálódott gazdasága lett. A különböző globalizációs indexek, valamint saját elemzéseink szerint is, Magyarország a világ 10, az EU 6–8 leginkább integrált gazdasága között van. A magyar integráció uniós koncentrációja különösen szembeötlő. Miközben az EU-ban a belső és külső kereskedelem jellemzően 2/3:1/3 arányú, Magyarország esetében ez az arány 4/5:1/5. A magyarországi külföldi működőtőke-befektetéseknek mintegy 70–80 százaléka származik az EU-ból. (Ha a kapcsolatok kiterjedtségi mutatóit is vizsgálnák, akkor viszont kiderülne, hogy Magyarországnak gyakorlatilag hiányoznak a kapcsolatai Afrikával és Latin-Amerikával.)

Az EU-t egészében magas szintű globális és regionális integráltság jellemzi, amivel egyedülálló helyet foglal el a globális gazdaságban.

Intézményi és szabályozási integráció az EU-ban

Az Európai Unió intézményi integrációja is messze kiemelkedik: kifejlett egységes piacot hozott létre, s eljutott az egységes valuta bevezetéséig (a 28 tagország közül csak 18 tagja az euróvezetnek, de ezek az országok az EU GDP-jének csaknem 80 százalékát adják). A tagállamok az egymás közötti kapcsolataikban érvényesítik a kohézió elvét, s az EU intézményrendszere a nemzetek felettség számos elemét hordozza. Az EU messze több, mint egyszerű nemzetközi szervezet, bár még távol van attól, hogy föderációnak nevezhetnénk.

Az integráció alapformái (a vámuniótól a közös piacig) az integráció számára átfogó és egységes keretet teremtenek. Ezért a megvalósításban, a szakpolitikák végrehajtásában csak kisebb eltérések engedhetők meg. A vámunió és a közös piac programjai illetően tehát a tagállamokat nagyrészt az együtt haladás jellemezte.

Gyökeresen megváltozott a helyzet az egységes piac és monetáris integráció napirendre kerülésével. Az egységes piac koherens és komplex struktúra, ezért egységes alkalmazást feltételez ugyan, de a megvalósításának ütemezésében és bizonyos technikai elemeiben megengedhetők a derogációk. A monetáris integráció viszont egyértelműen olyan folyamat és struktúra, amelynek követelményeit valamennyi tagállam nem képes azonos ütemben teljesíteni. Az elmúlt időszak arról tanúskodik, hogy az Európai Unióban az integráció „változó geometriájú” és „többsebességű” folyamattá vált.

A Gazdasági és Monetáris Unió beindítása az integrációs folyamat szempontjából minőségileg új helyzetet teremtett. Előtérbe került az egyes országok integrációérett-sége, eltérő felkészültsége. A programmal kapcsolatosan az egyes országok érdekei is alapvetően különböztek. Az eurót eddig csak a tagállamok egy részében vezették be, formális kimaradási megállapodások (*opt-out*) és késleltetések léptek érvénybe. Ez érvényes más integrációs területekre is, különösen a schengeni egyezményre és a 2010 utáni reformprogramokra.

9. táblázat

Részvétel az integrációs struktúrákban

Ország	Egységes piac	Euró	ERM	Euró-plusz	Költségvetési paktum	Bankunió	Schengen
Magországok							
Belgium	+	+	+	+	+	+	+
Hollandia	+	+	+	+	+	+	+
Németország	+	+	+	+	+	+	+
Írország	+	+	+	+	+	+	0
Ausztria	+	+	+	+	+	+	+
Luxemburg	+	+	+	+	+	+	+
Egyesült Királyság	+	0	+	0	0	0	0
Franciaország	+	+	+	+	+	+	+
Olaszország	+	+	+	+	+	+	+
Skandináv EU							
Dánia	+	0	+	+	+		+
Finnország	+	+	+	+	+	+	+
Svédország	+	0	0	0	korlátozott		+
Déli EU							
Görögország	+	+	+	+	+	+	+
Spanyolország	+	+	+	+	+	+	+
Ciprus	+	+	+	+	+	+	korlátozott
Málta	+	+	+	+	+	+	+
Portugália	+	+	+	+	+	+	+

A 9. táblázat folytatása

Ország	Egységes piac	Euró	ERM	Euró-plusz	Költségvetési paktum	Bankunió	Schengen
Baltikum							
Észtország	+	+	+	+	+	+	+
Lettország	+	+	+	+	korlátozott	+	+
Litvánia	+	0	+	+	korlátozott	+	+
Kelet-Közép-Európa							
Magyarország	+	0	0	0	korlátozott		+
Csehország	+	0	0	0	korlátozott		+
Szlovákia	+	+	+	+	+	+	+
Lengyelország	+	0	0	+	+		+
Szlovénia	+	+	+	+	+	+	+
Kelet-Balkán							
Bulgária	+	0	0	+	+		0
Románia	+	0	0	+	+		0

ERM: európai árfolyamrendszer (*Exchange Rate Mechanism*) 1999 előtt ERM-1, 1999 után ERM-2.

Korlátozott: feltételes, korlátozott, derogációs részvétel.

Forrás: az EU különböző hivatalos dokumentumai.

Az egyes országok eltérő érdekek alapján, más-más megfontolásokból maradtak ki az euróövezetből és a különböző reformmechanizmusokból. Ez jól tetten érhető az Egyesült Királyság, Dánia és Svédország kimaradásának esetében. A kérdésben szerepet játszanak az ország világgazdasági és nemzetközi pénzügyi pozíciói (Egyesült Királyság), gazdasági fejlettsége, társadalmi és politikai helyzete és érdekei (Dánia vagy Svédország) egyaránt. Az angol font az elmúlt évtizedekben gyakorlatilag elvesztette kulcsvaluta szerepét, de London még mindig fontos nemzetközi pénzügyi központ. Nem kétséges, hogy az euróövezethez való csatlakozással, ha nem is feltétlenül ezt a szerepét, de különleges státusát elveszíthetné. Az Egyesült Királyság a kimaradásból hasznot tud húzni. A közvélemény mindhárom országban széles körben ellenzi az euró átvételét; ezt a dánok és a svédek népszavazással is megerősítették. A két északi országban fejlettek a jóléti rendszerek, a társadalom többsége ezeket félti az eurócsatlakozástól. Mindhárom ország erőteljesen elkötelezett a nemzeti szuverenitás megőrzése mellett.

Néhány ország kívül maradása a transznacionális vállalati szektornak már nem okoz különösebb gondot. A transznacionális vállalati kapcsolatok gyakorlatilag euróizáltak, vagyis az eurót használják, függetlenül attól, hogy azt az adott ország átvette-e, vagy sem. A tranzakciós költségeiket optimalizálni tudják. Az árfolyamok fennmaradása és változása számukra nem okoz különösebb nehézséget, sőt megfelelő árfolyam-politikával és manőverekkel a hátrányokat nemcsak semlegesíteni tudják, hanem a pénzügyi spekuláció lehetőségeinek kihasználásával nyereséghez is juthatnak.

Az EU-csatlakozás után – Bulgária és Románia kivételével – az új tagállamok közel kerültek az euróhoz: ahol megvolt a politikai akarat, ott viszonylag hamar (2007–2008 körül) teljesíteni tudták a maastrichti kritériumokat. Az euróövezetbe való belépés egybeesett nemzetgazdasági érdekeikkel, hiszen az elemzések azt mutatták, hogy a belépés előnyei meghaladják a feltételezhető hátrányokat (*MNB* [2001]).

Az euróövezetbe igyekvőket a nemzetközi pénzügyi válság megzavarta (Szlovénia, Szlovákia, Málta és Ciprus gyakorlatilag még az európai válság kitörése előtt vezette be a közös valutát), de figyelemre méltó, hogy a balti államok (Észtország és Lettország) a válság ellenére kitartottak mellette. Várhatóan Litvánia is hamarosan követheti a példájukat.

Három kelet-közép-európai ország (Csehország, Lengyelország és Magyarország) a többiekétől eltérő álláspontra helyezkedik. A körülményeik és a politikai megfontolásaik egymáséitól is különböznek ugyan, de mind a belépés, mind a reformintézkedések elutasításában több közös motívum is megtalálható. A kimaradás és a halasztás főként bizonyos vezető politikai és meghatározó nemzeti üzleti csoportok érdekeivel magyarázható. Ezek nem kizárólagosan pártok mentén szerveződnek. Megjegyzendő, hogy a szakmai elit tagjai (az eurókérdés szakértői) Magyarországon túlnyomórészt az eurócsatlakozás mellett álltak és állnak, miközben a cseh és lengyel szakmai irodalom a kérdésben sokkal inkább megosztott (*Palánkai* [2006]).

Az eurócsatlakozást elutasító álláspontok mindhárom országban többnyire a pénzpolitikai autonómia megőrzésének, főként a valutaleértékelésnek lehetőségével érveltek. Aggályok merültek fel, hogy az eurócsatlakozásnak növekedési és jóléti költségei lehetnek. Ezek az érvek nem teljesen alaptalanok, de erősen vitathatók. Az aggályokat az eddigi csatlakozók tapasztalatai nem igazolták.

Az elmúlt időszak fejleményei egyértelműen azt bizonyították, hogy magas integráltság és teljesen nyitott pénz- és tőkepiacok mellett a monetáris politikai autonómia végképp illuzórikussá vált. Makroszinten a leértékeléssel a versenyképesség nem javítható, s különösen nem az erőteljesen integrált szerkezetű gazdaságok (vagyis nagyarányú termelési import) esetében. Míg mikroszinten a leértékelés javítja az exportáló jövedelmezőségét, valamint makroszinten az ország kereskedelmi mérlegét, reáljövedelem-vesztéssel jár együtt. A leértékelés exportkínálatot indukál, de ez nem más, mint csökkentett áron történő (vagyis diszkontált) értékesítés. A fogyasztó számára a leértékelés jólétvesztést okoz.

A leértékelés ugyanakkor többnyire jól megfelel bizonyos politikai körök érdekeinek, hiszen a leértékeléssel a versenyképesség romlásának és a jólétvesztésnek a hatásait szét lehet teríteni az egész gazdaságon és társadalmon. Nincs tehát szükség népszerűtlen szelektív megszorító intézkedésekre. A halasztás mellett (népszerűtlen vagy annak vélt intézkedések kerülése miatt) többnyire a politikai elitiek rövid távú választási érdekei szóltak.

Vállalati szinten ezekben az országokban az érdekek ellentmondásosak. Miközben a transznacionális vállalatok számára többnyire nem sürgős az országok csatlakozása az euróövezetbe, a meghatározó nemzeti üzleti körök – rövid távon legalábbis – inkább ellenérdekeltek. Mivel a régióban főként a versenyszektorban hiányoznak a hazai bázisú transznacionális vállalatok, a tranzakciós költségek megtakarítása kevés-

bé számít. A leértékeléssel a versenypozícióik (de nem a versenyképességük!) mind a hazai, mind a külső piacokon átmenetileg javíthatók, s azon keresztül kereskedelmi és pénzügyi (spekulációs) ügyleteikben rövid távon akár jelentős többletprofitot realizálhatnak. A leértékeléssel a külföldön realizált nyereség vagy a transzferek felértékelődnek. Az adóelkerülési szempontok ebben a szférában is érvényesek.

Az Egyesült Királyság és Svédország mellett az új tagállamok közül határozott kimaradási politikát Csehország és Magyarország folytat. Magyarországon a 2000 utáni első évtizedben elmaradt az az – egyébként is szükséges – stabilizációs politika, amely lehetővé tette volna az eurócsatlakozást. A csatlakozás feltételei Magyarországon sem voltak kedvezőtlenebbek, mint Szlovéniában vagy Szlovákiában.

Lengyelország napirenden tartja az euró bevezetését; emellett szólnak mind a nemzeti érdekei, mind az európai befolyása növelésének igénye. Csehországban is megélenkültek a viták az eurócsatlakozásról. Magas integrációs intenzitása és a centrummal való összekapcsoltsága miatt Magyarországnak egyértelműen érdeke az euró mielőbbi bevezetése. Az elmúlt években az ország közeledett a maastrichti követelmények teljesítéséhez, s 2013 júniusában – kilenc év után – kikerült a hiánytúllépési eljárásból.

A magyar csatlakozás a belső és a külső gazdasági és politikai viszonyok és érdekek változásán múlik. A válság elhúzódása a folyamatot inkább késlelteti, mint gyorsítja. Míg az Egyesült Királyság és Svédország „megengedheti magának” a kimaradást, Magyarország esetében ez nincsen így. Ha a régióban egyedül tartaná meg a saját valutáját (vagyis ha Lengyelország és Csehország is belépne az euróövezetbe), akkor nehéz helyzetbe kerülhetne: gyengébb teljesítménymutatói alapján jelentősen növekedne a nemzetközi pénzügyi piacokon a sebezhetősége, spekulációnak való kitettsége.

Az intézményi integráció összefoglaló értékelése

Az intézményi integráció esetében nem vállalkozunk számszerű értékelésre. Ebbéli teljesítményük alapján a tagállamokat három csoportba soroljuk:

- kiemelkedően integrált országok;
- erősen integrált országok;
- közepesen integrált országok.

A *kiemelkedően integrált országok* közé az euróövezet 18 országát soroljuk. Ezek az országok gyakorlatilag teljes egészében alkalmazzák az EU szakpolitikáit és szabályrendszerét (az *acquis communautaire*-t). Kivételt képez Írország, amely nem vesz részt a schengeni övezetben, de ennek sajátos földrajzi és politikai okai vannak. A „kiemelkedő” jelzőt indokolja, hogy a 18 ország tagja a világgazdaság egyetlen fejlett, egységes valután alapuló monetáris uniójának.

Az *erősen integrált országok* közé három ország (Dánia, Lengyelország és Litvánia) tehető. Nem tagjai ugyan az euróövezetnek, de mind a schengeni rendszerben, mind a monetáris reformintézkedésekben részt vesznek. Lengyelország egyelőre nem tagja az árfolyam-mechanizmusnak. Dánia kapcsolódása nagyjából megfelel a tagság követelményeinek, a többi ország pedig belátható idő belül taggá válhat.

A közepesen integrált országok közé hat ország (az Egyesült Királyság, Svédország, Csehország, Magyarország, Bulgária és Románia) tartozik. Ezek az országok nem vesznek részt az árfolyam-mechanizmusban, mint ahogyan a reformintézkedések többségében sem. Románia és Bulgária még kívül vannak a schengeni övezeten. Mind a hat ország esetében bizonytalan az euró bevezetése, hiszen vagy az ehhez szükséges politikai akarat hiányzik, vagy nem látható, hogy az adott ország mikorra lesz képes teljesíteni a követelményeket (Bulgária és Románia).

Az intézményi és a szakpolitikai integráció intenzitása és szintje alapján egyetlen ország esetében sem indokolt a közepesnél gyengébb integráltságról beszélni. Figyelemre méltó, hogy a reálgazdasági és az intézményi integráltság alapján az országok között jelentős különbségek lehetnek (lásd Magyarország vagy Görögország esetét). Ennek összefüggései azonban mélyebb elemzést igényelnének.

Konvergencia és divergencia – centrum és periféria

Az elmúlt 25 év fejlődése alapvetően változtatta meg Kelet-Közép-Európa (benne Magyarország) európai gazdasági pozíciót. A régió gazdasága összeépült az európai centrummal, az EU az elmúlt évtizedekben a perifériáit „internalizálta” (ez főként az intézményrendszer esetében igaz a déli perifériára is). Egy olyan struktúra alakult ki, amelyre a jelentős aszimmetriával jellemezhető tulajdonságok ellenére nagyjából kiegyensúlyozott kölcsönös függési viszonyok jellemzők. A folyamat világtörténelmi jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni, hiszen hosszabb történelmi távlatban minőségi változásoknak lehettünk tanúi.

A kelet-közép-európai integráció szerkezeti hátrányai közé sorolható, hogy a kedvező exportstruktúra az inputok nagymértékű importján alapul, s a hazai hozzáadott érték innovációs és tudástartalma a termékek széles körében viszonylag csekély. Ezek az aránytalanságok megjelennek a beszállítói viszonyokban, a csúcstechnikai termékek és részegységek kereskedelmében egyaránt. A tudásalapú társadalom, a versenyképesség javítása mind az oktatási, mind a kutatási politikában összehangolt lépéseket igényelne.⁴

A magyar szerkezeti modernizáció alapvetően a külföldi tőkebefektetéseknek tulajdonítható. A kedvező magyar világgazdasági pozíciók többek között a német és más tagállamokbeli nagyvállalatok nagyarányú termeléskihelyezésén alapulnak. Kialakult a magyar gazdaságnak a (többi új tagállamra is jellemző) sajátos duális szerkezete, amelynek a külföldi transznacionális vállalatokkal szembeni másik végletét a kevésbé versenyképes hazai kis- és középvállalatok képezik. Ezek világgazdasági integrációja főként a régi tagállamokkal összehasonlítva gyenge; ez integrációnk egyik legnagyobb torzulása és egyoldalúsága. A magyar gazdaság transznacionalizálódása magas szintet ért el, de ebben a hazai vállalatok csak az első lépéseket tették meg, s a folyamat nem terjed ki a hazai kis- és középvállalati szektorra. A kiegyensúlyozott integrációnk egyik kulcskérdése a hazai vállalati szektor transznacionalizálódásának felgyorsítása lenne.

⁴ Ezzel kapcsolatban lásd Török Ádám és Csuka Gyöngyi cikkét e lapszámunkban – *a szerk.*

A centrum–periféria-viszonyok szempontjából különös jelentősége van a konvergenciafolyamatok alakulásának. A 20. századi Európában viszonylag erőteljes konvergenciafolyamatok érvényesültek. A trendek korántsem töretlenek ugyan, sőt nagy hullámzásokat mutatnak, de hosszabb távon Európában a különböző (északi, déli és keleti) perifériák az elmúlt évtizedekben többé-kevésbé közeledtek a centrumhoz. Más kérdés, hogy a konvergencia alapvetően országok között erőteljes, miközben az országokon belüli regionális különbségek alakulása már ellentmondásos képet mutat.

10. táblázat

Az egy főre jutó GDP alakulása (vásárlóerő-paritáson) az EU néhány tagállamában (EU-27 = 100)

Ország	1960	1973	1990/1992 ^a	2004	2012
Ausztria	–	–	117	127	131
Németország	–	–	115	117	121
Belgium	113	112	115	121	119
Finnország	111	115	118	116	115
Görögország	44	71	88	94	75
Portugália	41	59	62	77	75
Írország	63	61	74	143	129
Spanyolország	59	77	76	101	97
Magyarország	60 ^b	–	41	63	66
Csehország	–	–	61	75	79
Szlovénia	–	–	74	85	82
Szlovákia	–	–	61	57	75
Lengyelország	–	–	33	46	66
Litvánia	–	–	18	52	70
Lettország	–	–	15	47	62
Észtország	–	–	22	57	68
Románia	–	–	15	34	49
Bulgária	–	–	12	35	47

^a A régi tagállamok adatai 1990-re, az új tagállamok adatai 1992-re, az átalakulási válság mélypontjára vonatkoznak.

^b Megközelítő becslés, ami általában a nyugat-európai fejlett országokhoz viszonyít, vagyis nem valamilyen EU-átlaghoz (Zádor [2002]).

Forrás: EC [2003], [2009b], [2012].

A keleti periféria viszonya a nyugat-európai centrumhoz a konvergencia szempontjából sajátosan alakult. Mint az adatok mutatják, 1960-ban Magyarország és Spanyolország nagyjából azonos fejlettségi szinten voltak, miközben a magyar a portugál és a görög szintet mintegy 50 százalékkal haladta meg. Az ezt követő időszakot a kelet-közép-európai régió szempontjából nevezhetjük akár elveszte-

getett évtizedeknek is. Az 1990-es évekre már Görögország és Portugália szintje volt mintegy 50 százalékkal felette a magyar átlagnak, Spanyolország pedig közel kétszeresére növelte előnyét. Az 1989 és 1992 közötti átalakulási válság a különbségeket még inkább kiélezte.

A felzárkózás a keleti periférián az átalakulási válság leküzdése után, az 1990-es évek közepétől-végétől kezdődött. Az EU-tagjelölt országok felzárkózása gyors volt, s a tagság első éveit a többség számára kedvezőnek bizonyultak. Ehhez a mintegy 2-2,5 százalékos növekedési többlet jó alapot nyújtott, sőt egyes országok (például a balti-ak a 2000-es években a 10 százalék körüli növekedésükkel) rövid idő alatt látványos konvergenciát értek el.

Az új tagállamok eltérő ütemben zárkóztak fel, s ez különösen vonatkozik a 2004 utáni időszakra. Magyarország és Szlovénia felzárkózása lelassult vagy megtört, míg a balti országoké, valamint Lengyelországé és Szlovákiáé látványosan gyorsult. Lengyelország utolérte, míg Szlovákia, Litvánia és Észtország leelőzte Magyarországot.

A felzárkózás ellenére a lemaradás a fejlett maghoz képest számottevő maradt. Az átlaghoz viszonyítva mintegy egyharmados-egynegyedes lemaradás egyre kevésbé tekintendő ugyan minőséginek, de például a szomszédos Ausztria egy főre jutó jövedelme duplája a Magyarországnak. A különbségek még nagyobbak, ha a finom szerkezeteket vizsgáljuk, legyen szó infrastruktúráról vagy egyes szektorok működéséről (például az egészségügy műszeres felszereltségéről).

Az erős integrációs intenzitás és a kedvező külgazdasági mérleg többnyire a versenyképesség magas szintjével jár együtt. A World Economic Forum (WEF) 2012-es rangsorában az 5. helyen álló Egyesült Államokat megelőzi Svédország (3.) és Finnország (4.), s rögtön követi Németország (6.), Hollandia (7.), Dánia (8.), valamint az Egyesült Királyság (10.). De az Egyesült Államokhoz képest az 5 százalékpontos háttáron belül van még Belgium (16.), Franciaország (18.) és Ausztria (19.) is.

Ma az Európai Unió centruma a világ legfejlettebb és legintegráltabb régiója, s többnyire megfelel a lisszaboni stratégia azon céljának, amelyet korábban 2010-ig az egész Európai Unióra reméltek elérni.

A közép-európai régió erős integráltsága ellenére a versenyképesség vonatkozásában még elmarad a centrum teljesítményétől. Az integrációval ezeknek az országoknak a versenyképessége hosszabb távon erőteljesen javult; különösen a munkatermelékenység viszonylagos színvonala emelkedett jelentősen. A globális versenyképességi rangsorban a fejlődő országok felső rétegéből a fejlett országok alsó régiójába kerültek (11. táblázat).

Magyarország a WEF 2001-es rangsorában a 25. helyet foglalta el, s megelőzte valamennyi kelet-közép-európai új tagországot (a 2013-ban csatlakozott Horvátországot is ide számítva). Ezután 2008-ig valamennyi ország besorolása romlott, de Magyarországé különösen nagymértékben (37 hellyel!), s mögötte csak Bulgária és Románia maradtak. A 2001 utáni időszak hibás gazdaságpolitikai következtében elvesztettük átalakulási előnyünket, s felzárkózásunk is megtorpant. Az ilyen mértékű lecsúszást a kelet-közép-európai régió országainak többsége elkerülte.

2008 és 2012 között a rangsorban több ország hátrébb sorolódott (Szlovákia 32, Szlovénia 20, Csehország 15, Horvátország 14 és Románia 8 hellyel). Javított pozíci-

11. táblázat

Az EU tagállamainak helyezése a WEF versenyképességi rangsorában

Ország	1997	2001	2004	2008	2010	2013
Magországok						
Belgium	23.	16.	25.	19.	19.	17.
Hollandia	4.	3.	12.	8.	8.	8.
Németország	16.	14.	13.	7.	5.	4.
Írország	10.	4.	30.	22.	29.	28.
Ausztria	20.	17.	17.	14.	18.	16.
Luxemburg	8.	n. a.	26.	25.	20.	22.
Egyesült Királyság	9.	8.	11.	12.	12.	10.
Franciaország	22.	21.	27.	16.	15.	23.
Olaszország	39.	29.	47.	49.	48.	49.
Skandináv EU						
Dánia	13.	13.	5.	3.	9.	15.
Finnország	7.	5.	1.	6.	7.	3.
Svédország	19.	12.	3.	4.	2.	6.
Déli EU						
Görögország	36.	33.	37.	67.	83.	91.
Spanyolország	26.	26.	25.	29.	42.	35.
Ciprus	n. a.	n. a.	38.	40.	40.	58.
Málta	n. a.	n. a.	32.	52.	50.	41.
Portugália	32.	22.	24.	43.	46.	51.
Baltikum						
Észtország	n. a.	29.	20.	32.	33.	32.
Lettország	n. a.	47.	44.	54.	70.	52.
Litvánia	n. a.	43	36.	44.	47.	48.
Kelet-Közép-Európa						
Magyarország	37.	25.	39.	62.	52	63.
Csehország	33.	31.	40.	33.	36	46.
Szlovákia	n. a.	38.	43.	46.	60	78.
Lengyelország	43.	34.	60.	53.	39	42.
Horvátország	n. a.	n. a.	61.	61.	77	75.
Szlovénia	n. a.	31.	33.	42.	45.	62.
Kelet-Balkán						
Bulgária	n. a.	59.	59.	76.	71.	57.
Románia	n. a.	56.	63.	68.	67.	76.

Forrás: World Economic Forum. The Global Competitiveness Report.

óin Bulgária, Lengyelország és Lettország, míg Észtország és Magyarország helye változatlan maradt. Magyarország így 4 év alatt egy hellyel előre lépett, de mögötte változatlanul csak Szlovákia, Románia és Horvátország áll. 2001 és 2013 között a legnagyobb lecsúszást Görögország produkálta (a 33.-ról a 91. helyre.)

Az *integrációs kereskedelem kiegyensúlyozottsága* az integráció minőségi mutatója; teljesítménymutató, de visszajelzéssel szolgál a gazdaság strukturális fejlettségére és a versenyképességére egyaránt. Nem értünk ugyan egyet azzal az állásponttal, hogy a kereskedelmi mérleg a versenyképesség mérőszáma lenne, hiszen azt számos más szerkezeti vagy konjunkturális tényező befolyásolhatja (például adott termékek árának és keresletének spekulációs emelkedése), mégis – különösen hosszabb távon – tájékoztatásul szolgálhat róla. A belső kereskedelmi mérlegből a regionális integráció helyzetére és kiegyensúlyozottságára következtethetünk.

Ha az egyes országokat kereskedelmi mérlegük egyenlegének GDP-hez viszonyított nagysága alapján elemezzük, az EU tagállamait négy csoportba sorolhatjuk (12. táblázat):

- nagy többletű országok (a GDP több mint +3 százalékaival);
- kiegyensúlyozott vagy kis többletű országok (a GDP 0 és +3 százalékaival);
- kiegyensúlyozott vagy kis deficitű országok (a GDP 0 és –3 százalékaival); valamint
- nagy deficitű országok (a GDP több mint –3 százalékaival).

12. táblázat

Az EU-tagállamok kereskedelmi mérlegének összefoglaló jellemzői 2009-ben

Ország	A belső kereskedelem mérlege	A külső kereskedelem mérlege	Kereskedelmi mérleg Németországgal
Belgium, Írország, Hollandia	nagy többlet	+	+
Cseh Köztársaság, Magyarország, Szlovákia	nagy többlet	+	+
Németország	nagy többlet	+	..
Lengyelország	kis többlet	–	–
Szlovénia	kis deficit	+	+
Dánia	kis többlet	+	–
Finnország, Svédország	kis deficit	+	–
Olaszország, Egyesült Királyság, Spanyolország, Litvánia	kis deficit	–	–
Franciaország, Görögország, Portugália, Ausztria	nagy deficit	–	–
Ciprus, Málta	nagy deficit	–	–
Bulgária, Románia	nagy deficit	–	–
Észtország, Lettország	nagy deficit	–	–

Forrás: External Trade, Statistical Yearbook 1958–2009, Eurostat 2010. évi adatok.

Magyarország az EU azon hét országa közé tartozik, amelyeknek mind a belső, mind a külső kereskedelmi mérlege aktív, sőt a belső mérlegük nagy többletet mutat. A három kisebb centrumország (Belgium, Hollandia és Írország), valamint a három kelet-közép-európai ország (Csehország, Magyarország és Szlovákia) kereskedelmi mérlege aktív Németországgal szemben is. A dél-európai országok többsége, továbbá Észtország, Lettország, valamint Bulgária és Románia nagy és akut deficittel küszködik. A választóvonal nagyrészt az egyes régiók között húzódik, de kettéosztja a nyugati magországokat is. Ebben az összefüggésben az Európai Unió északi és déli megosztottsága különösen szembeötlő (13. táblázat).

13. táblázat

Az EU-tagállamok pénzügyi teljesítménytáblája, 2012

Ország	Állam- adósság	Adósság- szolgálat	Államkötvény- hozam	A hitelminősítők besorolása	
	a GDP százalékában		(százalék)	2000	2012
Magországok					
Belgium	99,6	3,2	3,00	AA-	AA
Hollandia	71,2	1,5	1,93	AAA	AAA
Németország	81,9	1,8	1,50	AAA	AAA
Írország	117,6	3,4	6,17	AAA	BBB+
Ausztria	73,4	2,2	2,37	AAA	AAA
Luxemburg	20,8	0,1	1,82	AAA	AAA
Franciaország	90,2	2,5	2,54	AAA	AAA
Olaszország	127,0	4,9	5,49	AA-	A-
Egyesült Királyság	90,0	2,9	1,74	AAA	AAA
Skandináv EU					
Dánia	45,8	0,6	1,40	AAA	AAA
Finnország	53,0	0,2	1,89	AAA	AAA
Svédország	38,2	0,2	1,59	AAA	AAA
Déli EU					
Spanyolország	84,2	2,4	5,85	AA+	BBB
Portugália	123,6	4,5	10,55	AA	BB+
Málta	72,1	..	4,13	AA-	A+
Görögország	156,9	5,4	22,50	A-	CCC
Ciprus	85,8	..	7,00	AA	BB+
Baltikum					
Észtország	10,1	0,1	-	A	A+
Lettország	40,7	..	4,57	A	BBB
Litvánia	40,7	..	4,83	BBB+	BBB+

A 13. táblázat folytatása

Ország	Állam- adósság	Adósság- szolgálat	Államkötvény- hozam (százalék)	A hitelminősítők besorolása	
	a GDP százalékában			2000	2012
Kelet-Közép-Európa					
Magyarország	79,2	4,3	7,89	A+	BBB-
Csehország	45,8	1,2	2,80	A+	AA-
Szlovákia	52,1	1,6	4,55	BBB+	A+
Lengyelország	55,6	2,3	5,00	A+	A
Szlovénia	54,1	1,6	5,81	AA	A-
Kelet-Balkán					
Bulgária	18,5	..	4,50	BB	BBB
Románia	37,8	..	6,68	B	BBB
EU-27	85,3	2,23	3,74	-	-
Portugália, Olaszország, Görögország	-	4,30	9,37	-	-
Magországek	-	1,93	3,35	-	-
Új tagok	-	1,85	4,76	-	-

Forrás: Eurostat adatai, <http://countryeconomy.com/rating>.

Magyarország gazdasága már a pénzügyi válságot megelőzően, a 2006 utáni években válságba került. A nemzetközi pénzügyi válság ezért az országot különösen sebezhető állapotban érte. Drámaian romlott Magyarország pénzügyi integrációs teljesítménye, ami különösen a többi új tagországhoz képest szembeűnő. A leértékeléssel nőtt az állami és magánadósság (különösen a devizahiteleseké); az ezen utóbbiból eredő problémát az idejekorán történő eurócsatlakozással nagyrészt el lehetett volna kerűlni. A megemelkedett adósságszolgálat, állampapírhozamok és kockázati prémiumok jelentős veszteséget okoztak. A leminősítés külföldi befektetőket tartott távol. Magyarország a szuverén adósságválságot kivédte ugyan, de mutatóival a válságországok közé csűszott. Lehet vitatni, hogy a válság szempontjából milyen előnyökkel járt kívülmaradása, de Szlovákia és Észtország az eurócsatlakozásával a pénzügyi válság ellenére képes volt javítani mutatóit és hitelminősítését.

Felmerűl a kérdés, hogy az euróövezeti tagság mennyiben érintette a különböző országok teljesítményét, s jelentett-e védelmet a pénzügyi válsággal szemben.

A válaszok bizonytalanok. Egyrészt az euró bevezetése szinte automatikusan javította az érintett tagállamok minősítését, ami csökkentette az állampapírhozamokat és az adósságszolgálatot. Másrészt világossá vált, hogy az országok pénzügyi teljesítménye nagyrészt a kormányzati gazdaságpolitika függvénye, s a hibás politikával szemben a közös pénz nem nyűjt védelmet.

A válság következtében különösen romlott a szuverén adósságválságba került országok pénzügyi teljesítménye. Ezek a tagállamok reménytelen helyzetbe kerültek, hiszen a nagy összegű pénzügyi támogatások ellenére a jövedelemvesztés különböző formái sújtották őket. Az adóbesorolásuk romlásának következtében emelkedtek a kockázati prémiumok és az államkötvényeik hozama, növekedett az adósságszolgálat, spekulációs céllal jövedelmek áramlottak ki az országból – egyebek mellett manipulált profittranszferek formájában. Magyarország pénzügyi teljesítménye az elmúlt években hasonlóvá vált a szuverén adósságválság által érintett országokéhoz, hitelminősítése 2012-ben a második legrosszabb volt Görögország után, az állampapírhozamokban Görögország és Portugália, az adósságszolgálat nagyságában pedig csupán Görögország, Olaszország és Portugália teljesített rosszabbul. Ez komoly jövedelemvesztéssel járt, amit a strukturális alapokból származó transzferek csak valamelyest kompenzálnak.

Magyarország és a kelet-közép-európai régió az elmúlt 25 évben csak nehézkesen integrálódott az EU centrumához: lemaradása, bár valamelyest csökkent, továbbra is jelentős. A periférijellemzők számos dimenzióban tovább élnek, így a társadalmi és a politikai szférákban is: több helyütt hiányos a modern demokratikus struktúrák megszilárdulása. Az integráció jelenlegi szintje a jövő szempontjából kedvező lehetőséget kínál, de a centrumhoz történő teljes felzárkózás korántsem biztosított automatikusan. Az Európai Unió fejlődése azt bizonyítja, hogy az integráció, a felzárkózás és a fejlettség szoros kölcsönhatásban vannak egymással. A folyamat ugyanakkor végső soron az érintettek magatartásán, politikáján, sikeres alkalmazkodásán múlik.

✱

A teljesítményi jellemzők bemutatása és elemzése túlmegy e tanulmány keretein. A jelenlegi válság kialakulása és kezelése a különböző országokban egyértelműen bizonyította, hogy az intézményi és szabályozási rendszerek hiányosságai, a felelőtlen és hibás (szak)politika vagy a társadalmi magatartás a teljesítmények eltérését alapvetően meghatározták. A pénzügyi válság néhány euróövezeti tagállamot is válságba sodort. Ez az euró intézményi és szabályozási struktúrájának gyengeségére és hiányosságaira, valamint egyes tagállamok felelőtlen és hibás gazdaságpolitikájára vezethető vissza. Az EU-n belüli gazdaságirányítás 2010 utáni reformintézkedései (az európai szemeszter, a hatos csomag, a költségvetési paktum vagy a bankunió elfogadása, illetve megvalósítása) ezt részben korrigálták, s a válság elmúltával akár konszolidálhatják is. A szakértők többségének véleménye szerint előbb-utóbb elkerülhetetlen az igazi föderális költségvetés kialakítása, saját bevételekkel, az „automatikus stabilizátorok” aktiválásával és a költségvetés „kritikus” méretének megtalálásával.

Fontos kérdés, hogy az integráció, az integráltság tényleges állapota és a belőle származó következmények mennyiben tudatosulnak a társadalomban és főként a döntéshozók körében.

A tények ennek siralmas állapotáról tanúskodnak. A közvéleményben az európai integrációval kapcsolatos információk katasztrofálisan hiányosak. A tagállamokban a média rutinszerűen csak az EU gondjairól, esetleg botrányairól tájékoztat. A politikusok és a kormányok valamennyi országban a kedvező fejleményeket és sikereket

maguknak tulajdonítják, miközben minden rossz „Brüsszelből” jön. Rutinszerű, hogy a népszerűtlen intézkedéseket az uniós kényszerekkel indokolják. Meglepő, hogy ennek ellenére a közvélemény-kutatások arra utalnak, hogy a legtöbb országban kedvezőbb az EU, mint a saját kormányuk megítélése.

Valójában az integráció jelenlegi körülményei között felértékelődik a nemzeti érdekek érvényesítése. Ehhez a tényleges érdekek megfogalmazására és azonosítására, gondosan kimunkált nemzeti integrációs stratégiákra és hatékony politikákra van szükség. Az integrációs koordináció jelentősége megnő, ezt leginkább a kooperatív politika szolgálja.

Különösen súlyosak a következmények, ha a politika egyszerűen nem vesz tudomást az integrációs valóságról. Ez a helyzet, amikor egy választási kampányt vagy politikai vitákat nagyrészt úgy folytatnak, mintha az ország nem is lenne az Európai Unió tagja. Akik egy magasan integrált országban az EU-ból való kilépés lehetőségét latolgatják, azt bizonyítják: fogalmuk sincs arról, milyen országban élnek. Fontos szerepe van a társadalmak magatartásának is. Nem mindegy, hogy az alkalmazkodás érdekében a társadalom kész-e rövid távú áldozatvállalásra (mint például Németországban), vagy vergődik a populista demagógia csapdájában (a példák listája hosszú lenne...). A helytelen magatartás ára túlságosan nagy: a versenyképesség és a jólét hosszú távú romlása.

Hivatkozások

- DREHER, A.–GASTON, N.–MARTEINS, P.–BOXEM, L. VAN [2010]: *Measurung Globalization – Opening the Black Box. A Critical Analysis of Globalization Indices*. *Journal of Globalization Studies*, Vol. 1. No. 1. 166–185. o.
- EC [2001]: *The 2001 Broad Economic Policy Guidelines*. *European Economy*. 72. European Commission, Luxembourg. 351 o.
- EC [2003]: *Statistical Annex of European Economy*. European Commission, Spring 2003, ECFIN/ 156 /2003 - EN.
- EC [2009a]: *Five years of an enlarged EU. Economic achievements and challenges*. *European Economy*. 1. European Commission, Luxembourg. 228 o.
- EC [2009b]: *Europe in Figures – Eurostat Yearbook 2009*. European Commission, 565 o.
- EC [2012]: *Europe in Figures – Eurostat Yearbook 2012*. European Commission, 694 o.
- EUROSTAT [2011a]: *Europe in Figures*. Eurostat Yearbook. Luxembourg.
- EUROSTAT [2011b]: *External and intra-EU trade. A Statistical Yearbook (Data 1958–2010)*, Luxembourg.
- ERNST & YOUNG [2012]: *Growing Beyond. The world is bumpy: Globalization and new strategies for growth*. <http://www.ey.com/GL/en/Issues/Business-environment/Globalization-and-new-strategies-for-growth---The-world-is-bumpy>.
- HELD, D. (szerk.) [2005]: *Debating Globalization*. Polity Press, Cambridge.
- KEOHANE, R. O.–NYE, J. S. [1977]: *Power and Interdependence*. *World Politics in Transition*. Little, Brown and Company, Boston–Toronto.
- KOF [2010]: *KOF Index of Globalization 2010*. Swiss Economic Institute, Swiss Federal Institute of Technology, Zürich, Press Release, január 22.

- MNB [2001]: A forint útja az euróhoz. Magyar Nemzet Bank, Budapest.
- PALÁNKAI TIBOR (szerk.) [2006]: Az Európai Unió kapujában: perspektívák és elvárások. ISES nemzetközi konferencia, Budapest, április 16–18. 132 o.
- PALÁNKAI TIBOR (szerk.) [2010b]: Possibilities of Measurement of Integration. Drawing Integration Profiles. Tanulmányok az európai integráció témaköréből. Regionális integrációk, összehasonlító tanulmányok, III. füzet. Savaria University Press, Szombathely, 9–35. o.
- PALÁNKAI TIBOR (szerk.) [2011]: Magyarország integrációs profilja. Tanulmányok az európai integráció témaköréből, IV. füzet, Savaria University Press. Szombathely, 7–60. o.
- PALÁNKAI TIBOR [2010a]: Megjegyzések Joseph Stiglitz és Amartya Sen „A gazdasági teljesítmények és a szociális haladás mérése” című jelentéséhez. Közgazdaság, 1. 11–19. o.
- PALÁNKAI TIBOR [2013]: Das Integration-profil Ungarns. Megjelent: *Walsch, C. (szerk.): Ein-hundertfünfzig Jahre Rückständigkeit? Wirtschaft und Wohlstand in Mitteleuropa von 1867 bis zur Gegenwart.* Gabriele Schäfer Verlag, Herne, 255–295. o.
- PALÁNKAI TIBOR ÉS SZERZŐTÁRSAI [2014]: Economics of Global and Regional Integration. Akadémiai Kiadó, Budapest, 410 o.
- UNCTAD [2013]: World Investment Report. United Nations.
- UNIDO [2011]: Networks for Prosperity. Összefoglaló. Bécs, november.
- WORLD ECONOMIC FORUM [2014]: The Global Competitiveness Report 2013–2014.
- ZÁDOR MÁRIA [2002]: A konjunktúraciklusok változó természete és az Európai Unió felzárkózási esélyei. I. Bővülő Európa, Ecostat, 3. negyedév, 11. sz.